

Алиева Ж.Н.* , Оңғар А.Б.

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.
*e-mail: zhannat.alyeva@kaznu.kz

ТУРИЗМДІ ЭКОЛОГИЯЛАНДЫРУ ТҰРАҚТЫ ДАМУДЫҢ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ

Қазіргі жағдайлар адамның әл-ауқатын бағалаудың дәстүрлі емес тәсілдерін табуға және тұрақты даму тұрғысынан адамның қауіпсіздігіне қол жеткізу үшін ынтымақтастықты тереңдетуге бағытталған әлемдік туризмді дамытуда жаңа бағытты талап етеді. Сондықтан бүгінгі адам іс-әрекетінің, оның ішінде туризмді экологияландыру мәселелері аса өзекті. «Жасыл» экономиканың маңызды бөлігі болып табылатын экологияландыру табиғи ресурстарды ұтымды пайдалану, сондай-ақ соңғы өнімдерді өндірістік циклге қайтару арқылы қоғамның әл-ауқатын сақтауға бағытталған (Pásková, 2012: 113; TravelifeSustainability System Criterie, 2012).

Мақалада туристік іс-әрекетті экологияландырудың «жасыл» экономиканың бағдарламалары негізінде туризмді экологияландыру қағидалары қаралды, аталмыш қағидалар анықталды, сондай-ақ туризмнің қоршаған ортаға жағымды және жағымсыз әсері талданды. Сонымен қатар шетелдерде туристік іс-әрекеттерді экологияландырудың тәжірибесі зерттелді, қазіргі заманғы технологияларды қолдануға негізделген туризмді экологияландыру жолдары, энергияны тиімді пайдалану, жабық технологиялық циклдарды енгізу ұсынылады.

Түйін сөздер: экологияландыру, туризмді экологияландыру, тұрақты даму, туристік іс-әрекет, «Жасыл» экономика.

Aliyeva Zh.N.* , Onggar A.B.

Al-Farabi Kazakh national university, Kazakhstan, Almaty
*e-mail: zhannat.alyeva@kaznu.kz

Tourism ecologization as a basis for sustainable development

The conditions of modernity require a new direction in the development of world tourism, aimed at finding non-traditional approaches to rethinking human well-being, and deepening cooperation for the achievement of human security in the context of sustainable development. Therefore, the problems of greening the spheres of human activity, including tourism, are the most urgent for today. Ecologization, being an important part of the “green” economy, is aimed at maintaining the well-being of society through the rational use of natural resources, as well as the return of end products to the production cycle (Pásková, 2012: 113; TravelifeSustainability System Criterie, 2012).

In the article approaches of ecologization of tourist activity on the basis of program provisions of “green” economy are considered, principles of ecologization of tourism are revealed, and also positive and negative influence of tourism on environment is analyzed. At the same time, the experience of the ecologization of tourist activity in foreign countries has been studied and ways of ecologizing tourism based on the use of modern technologies, efficient energy use, the introduction of closed technological cycles are proposed.

Key words: ecologization, tourism ecologization, sustainable development, tourist activity, “Green” economy.

Алиева Ж.Н.* , Оңғар А.Б.

Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы

*e-mail: zhannat.alyeva@kaznu.kz

Экологизация туризма как основа устойчивого развития

Условия современности требуют нового направления развития мирового туризма, ориентированного на поиск нетрадиционных подходов к переосмыслению благосостояния человека, на углубление сотрудничества для достижения безопасности человечества в контексте устойчивого развития. Поэтому проблемы экологизации сфер человеческой деятельности, в том числе, и туристской, являются наиболее актуальными на сегодняшний день. Экологизация, являясь важной частью «зеленой» экономики, направлена на поддержание благосостояния общества за счет рационального использования природных ресурсов, а также возвращения конечных продуктов в производственный цикл (Pásková, 2012: 113; TravelifeSustainabilitySystem-Criterie, 2012).

В статье рассматриваются подходы экологизации туристской деятельности на основе программных положений «зеленой» экономики, раскрыты принципы экологизации туризма, а также проанализировано положительное и отрицательное воздействие туризма на окружающую среду. Вместе с тем, исследован опыт экологизации туристской деятельности в зарубежных странах и предлагаются пути экологизации туризма посредством использования современных технологий, эффективного использования энергии, внедрения замкнутых технологических циклов.

Ключевые слова: экологизация, экологизация туризма, устойчивое развитие, туристская деятельность, «Зеленая» экономика.

Кіріспе

Қоғам дамуының қазіргі кезең ерекшеліктерінің бірі – жаһандық экологиялық дағдарыстың өсу қаупі жоғары деңгейде болуы. Әлемдегі экологиялық жағдайдың нашарлауы бұрыннан-ақ жеке елдер мен өңірлердің мәселелерімен шектелді және әлі күнге дейін қабылданған шаралар қауіптің сипаты мен масштабына сәйкес келмейді. Сондықтан қазіргі таңда өңірлердің әлеуметтік-экономикалық дамуының факторы ретінде «жасыл» экономиканы қалыптастыру ғылыми әдебиеттер көздерінде белсенді талқылануда. «Экономикалық жағынан тиімді бола тұра, экологиялық жағынан қауіпсіз» қағидасын ұстанатын «Жасыл» экономикаға қолдау көрсету мақсатында БҰҰ-ы да өз зерттеулерін жүргізген болатын. Олардың 2010 жылғы деректер бойынша, «Жасыл» экономикаға көшу үшін әлемдік қауымдастық 2050 жылға қарай әлемдік ЖІӨ-нің шамамен 2%-ын инвестициялауы 10 негізгі секторлар бойынша жүргізілуі керек деп есептелінді (United Nations Environment Programme, 2010). Осы секторлардың қатарында туризм саласы да өз орнын тапқан. Оның «инфрақұрылымдық кешені», яғни орналастыру орындары, тамақтандыру орындары және көлікпен қамтамасыз ету – халықтың өмір сүру сапасын жақсартуға бағытталған өңірдің әлеуметтік-экономикалық жүйесін жаңғырту процесіне әсер ететін, реттейтін және қолдайтын

экономикалық элементтер жиынтығы. Туризм төмендегідей бірнеше негізгі себептерге байланысты әлеуметтік парадигманың жаһандық өзгеру процесінде жетекші рөл атқарады (Microsoft и Всемирная..., 2012):

– қазіргі әлемдегі туризм саласының айтарлықтай өсуі. Туризм әлемдік экономиканың қарқынды дамып келе жатқан салаларының бірі. Ол – әлемдік ЖІӨ-нің маңызды бөлігі, жаһандық инвестициялардың едәуір бөлігін тартады, көптеген жаңа жұмыс орындарын құруға мүмкіндік береді, сондай-ақ маңызды салық түсімі;

– туризмнің экономиканың барлық негізгі салаларына, қоғамның барлық аспектілеріне тікелей экономикалық әсері бар. Туризм қонақүй шаруашылығының, мейрамхана ісі мен көлік салаларының дамуына біршама әсер етеді.

Материалдар мен зерттеу әдістері

Туризм саласының аймақ үшін ЕҚТА-ны қолдау секілді талассыз артықшылықтарымен қатар, оны дамытудың бірнеше жағымсыз әсерлері де бар. Туризмнің қоршаған ортаға және әлеуметтік-мәдени ортаға әсер етуінің ең маңызды теріс салдарлары төмендегідей (ГОСТ 50644-94/28681.3–95 «Туристско-экскурсионное обслуживание. Требования по обеспечению безопасности туристов и экскурсантов»; Бердимуратова, 1999: 139).

– демалыс орындарының рекреациялық сыйымдылығына мән бермеу, яғни адамдардың бір мезетте санының артуы есебінен табиғи экожүйелердің шамадан тыс пайдаланылуы;

– Қазақстан Республикасының экологиялық кодексіне сәйкес табиғи ландшафтқа рұқсат етілмеген жүктемелердің артуы;

– көлік құралдарының жалпы санын ұлғаюынан пайда болған шудың артуы;

– тарихи және архитектуралық мұраны жоғалтуға әкеліп соқтыратын антропогендік қысымның күшеюі, туризмге тәуелді болып, аймақтың пайда болуына әсер ететін

жергілікті экономика секторларындағы өзгерістер.

Жоғарыда айтылған теріс әсерлер экожүйелердің бұзылуына алып келеді. Мәселен, Испанияның Майорка аралында «Балерализация» термині пайда болды (Балеар аралдарынан), бұл қонақүйлер арал жағалауында көптеп шоғырлануының және тар жағалау аймағында көптеген туристер демалуының нәтижесінде пайда болған табиғи ортаның ластануын білдіреді. Сонымен қатар туризмнің қоршаған ортаға тигізер мүмкін болатын оң және теріс әсерлері анықталды (1-кесте) (Кулдошев, 2016: 68).

1-кесте – Туризмнің қоршаған ортаға оң және теріс әсері (авторлармен құрастырылған) (Карпова, 2005: 106; Папцов, 2014: 72)

Мүмкін оң әсері	Теріс әсері
<ul style="list-style-type: none"> - экологиялық туризм объектілеріне бару үшін төлем түрінде келетін қоршаған ортаны қорғауға тікелей қаржылық салымдар; - ерекше қорғалатын табиғи аумақтарды қолдау және дамыту; - экожүйелерге әсер етуді азайту (экологиялық стандарттарға сәйкес); - жерді ұтымды пайдалану; - экожүйелердің сирек кездесетін түрлерін қорғау. 	<ul style="list-style-type: none"> - қонақүйлер, аквапарктер, туристер тікелей тұтыну үшін су ресурстарын қарқынды пайдалану; - туризмге байланысты объектілердің қарқынды құрылысы нәтижесінде: жер телімдері, жолдар, әуежайлар және т.б. нәтижесінде табиғи ресурстарының тозуы және сарқылуы; - әртүрлі көлік түрлері мен халықаралық туристік ағымдардың өсуіне байланысты атмосфера ластануының артуы.

Туристік іс-әрекеттің түрлері қоршаған ортаға әртүрлі жолмен жағымсыз әсер етуі мүмкін. Көптеген жағдайларда туризмді дамытудың қоршаған ортаға әсері дәстүрлі қоршаған ортаға теріс әсер ететін моторлы көлік түрлерін пайдалану қарқындылығымен байланысты. «Туризм және жасыл экономика» баяндамасында айтылған ДТҰ сарапшыларының пікірінше, «жасыл инвестициялар» бағдарламасы бойынша аумақтарды дамыту 2050 жылға қарай туризм саласында энергияны тұтынуды 44%-ға және CO₂ шығарындыларын 52%-ға төмендетуге мүмкіндік береді. Туризмге әлемдік экологиялық мәселелер әсер еткенімен, туризм де экологияға мынадай қарқынмен әсерін тигізеді (1-сурет).

Аймақтың тұрақты дамуын қамтамасыз ету үшін кез келген басқа салалар сияқты туристік іс-әрекеттер экологиялық тұрақтылықтың келесі шарттарының орындалуына кедергі келтірмеуі керек (Туризмдегі «жасыл» инновация маңызды экономикалық, әлеуметтік және экологиялық артықшылықтарды қамтамасыз ете алады):

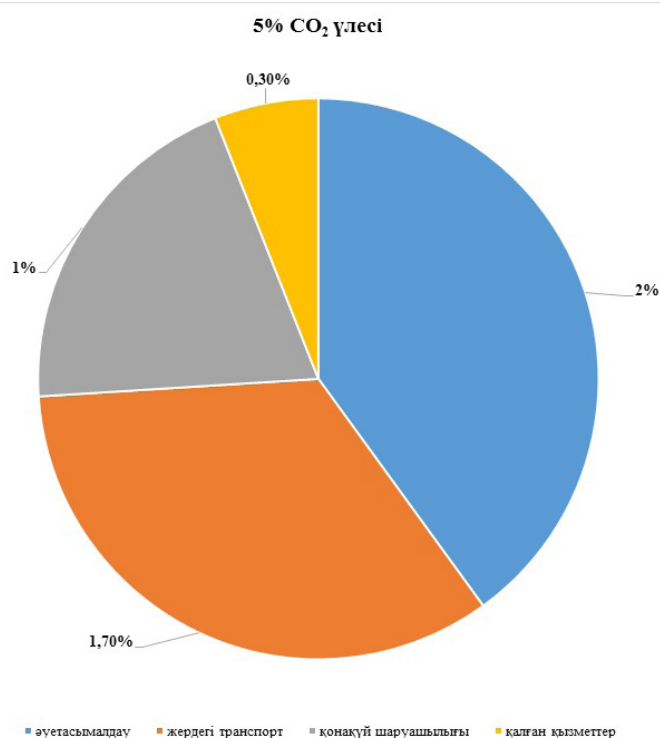
– сарқылмайтын табиғи ресурстардың қарапайым көбеюі – яғни, олардың санына және қалпына келтірілуіне байланысты болмақ;

– сарқылатын табиғи ресурстардың болашақ баламалы түрлерімен оларды ауыстыру перспективасының төмендеуі;

– аз қалдықты, ресурсты үнемдейтін технологияларды енгізу негізінде қалдықтарды азайту;

– қоршаған ортаны ластаудың ағымдағы деңгейінің асып түспеуі (Ratings legatum prosperity index).

Туристік өнімдердің қауіпсіздігі – туризм индустриясы үшін басты талап. Әрине, қауіпсіздік стандарттарына толығымен сәйкес келмеу туристік бағыттарда экологияландыру жеткілікті деңгейінсіз қамтамасыз етілмейді. Сондықтан халықтың қауіпсіздігін қамтамасыз ету, қоршаған ортаны қорғау, туризмді экологияландыру үшін жағдай жасау – халықаралық, ұлттық және аймақтық деңгейдегі саясаттың ажырамас бөлігі.

1-сурет – Туризмнің әсерінен пайда болған CO₂ пайыздық үлесі (Кулдошев А.Т., 2016: 68)

Нәтижелер мен талқылаулар

«Жасыл технологияларды» пайдаланудың мақсаты, яғни экологияландырудың мақсаты – қоршаған ортаны пайдалануды және ресурстарды тиімді пайдалануды қамтамасыз ететін өндіріс өсімінің әсерін азайтатын ең үнемді шешімдерді табу. Халықаралық туризмде «жасыл технологияларды» жылжытуды Travelife Sustainability халықаралық ұйымы жүзеге асырады. Ұйым туристік кәсіпорындарды және орналастыру орындарын, яғни қонақүйлерді қоршаған ортаны қорғауға ынталандырады және кәсіпорындардың тұтынушыларына экологиялық идеяларды насихаттауға көмектеседі. Бүгінгі күні жүйе 17 мыңға жуық қонақүйді тіркеді, оның ішінде 1500 кәсіпорын толық экологиялық сараптамадан өтті және 500-ден астам экология саласындағы лайықты марапаттарға ие болды (Буторин, 2017: 89; Голованов, 2017: 33).

Ұлыбритания, Франция, Чехия секілді Еуропа елдері «туризмді экологияландыру принципін» бұлжытпай ұстанудың үлгісі. Еуропалық Одақ қоршаған ортаның тазалығы демалудың негізгі шарты және өңірлердегі туристік индустрия дамуының негізгі шарты деп есептейді. Мәселен, Чехияда мемлекеттік

деңгейде туризмді экологияландыруды реттейтін мемлекет тарапынан жүйе енгізілген, оған міндетті (қоршаған ортаны қорғауға қатысты міндеттер мен алымдар, санкциялар мен тыйымдар, экологиялық төлемдер мен айыппұлдар, экологиялық стандарттау; экологиялық сертификаттау; экологиялық аудит) және ынталандыру (тікелей бюджеттік қаржыландыру, жеңілдікті салық салу, субсидиялар, гранттар) жатады (АВТА Travel with confidence).

Еріктілердің туристік бағыттарды экологияландыру процесіне әсер етуі халықаралық тәжірибеде қызықты жайыттардың бірі. Қаралып отырған мәселелер тұрғысынан, табиғатты қорғаумен айналысатын туристік клубтар мен үкіметтік ұйымдар ұйымдастырған бұл қозғалыс қоршаған ортаны қорғауға және мұқтаж адамдарға пайдасы тиюге бағытталған көмек. Осы бағыттағы ең танымал акциялар («Зеленые» инновации в туризме могут обеспечить существенные экономические, социальные и экологические выгоды):

– Эверестке (Непал), Инка Трейл (Перу) халықаралық экологиялық экспедициясы, онда Коста-Рикадағы (Карара жаңбыр орманының биологиялық резерві) туристердің қалдырған қалдықтарын Байкалға (экологиялық жолдар-

ды ұйымдастыру, бұталардан және құлаған ағаштардан тазарту жолдары болады);

- жабайы жануарларды қорғау. Бұл жараланған және науқас жануарларға қамқорлық жасау, мысалы, теңіз тасбақасының жұмыртқасына жаңа тұзақтар іздестіру, оларды қоршап немесе қауіпсіз орындарға көшіру және т.б. сияқты жағажайларды қарастыру.

Британдық саяхат агенттіктері қауымдастығының (АВТА) зерттеуіне сәйкес, әрбір үшінші демалыс орнында «жұлдыздарға» қосымша отельдер, сондай-ақ экологиялық рейтингке ие болу керек деп санайды. Сондықтан туризмді экологияландыру белгілі бір аймақтың, туристік бағыттың бәсекелестік артықшылығы ретінде және туристік кәсіпорындардың қауіпсіз және экологиялық таза туристік өнімдерін ұсынатын туристік кәсіпорынның бәсекеге қабілеттілігін арттыру факторы ретінде қарастырылуы мүмкін (О проекте).

XX ғасырдың аяғында еуропалық елдерде «таза өндіріс бағдарламасы» іске асырылуда, оның басты мақсаты – қоршаған ортаны сақтау және басқарудың зиянды әсерін барынша азайту стратегиясы. Туризм саласының кәсіпорындары жағдайында «таза өндіріс» – бұл экологиялық таза компоненттердің туристік өнімдерін жасау және енгізу. Осылайша, туристерге және қоршаған орта сапасына келетін аудан тұрғындарына қауіп-қатерді шектеу мақсатында үздіксіз, профилактикалық, интеграцияланған бағдарламалар, процестер мен өнімдер қолданылады. «Таза өндіріс» бағдарламасы – материалдарды үнемдеу, энергияны алу, улы шикізатты жою және өңдеу аяқталғанға дейін ластаушы заттардың барлық түрлерін жою (Пашинцева, 2017: 30; Вороница, 2017).

Туризмді экологияландыру келесі қағидаттарға негізделуі керек:

- табиғи мұраны белсенді сақтау; туризмді дамытуға бағытталған бағдарламалық-мақсатты көзқарас;

- туризм индустриясының кәсіпорындарын ресурс үнемдейтін технологияларды пайдалануға көшу;

- туристік қызмет қатысушыларының экологиялық мәдениетін арттыру.

Сонымен қатар туризмді экологияландыруда туристік өнім мына талаптарға сай болуы керек:

- пайдаланылған көліктің экологиялық үйлесімділігі;

- тұтынылатын азық-түліктердің экологиясы;

- жол бойында қоқыстарды жинау және экологиялық жағынан қайта өңдеу;

- туристік объектілерді орналастыру кезінде қолданылатын экологиялық құрылыс материалдары;

- аймақтағы экологиялық проблемаларды шешудегі туристік индустрияның барлық субъектілерінің қатысуы (Щетинин, 2017: 28; Владимиров, 2015: 115). Жоғарыда көрсетілген экологияландырудың негізгі қағидаттарын ескере отырып, туризмді экологияландырудың жолдары мен оны іске асырудың негізгі түрлері анықталды (2-кесте).

Жоғарыда көрсетілген мәліметтерге сүйенсек, туризмді экологияландыру туристік бизнестегі ресурстарды үнемдейтін технологиялар, туристік бизнестегі қалдықтарды өңдеу мен қайта өңдеудің заманауи технологиялары және туризмде көліктік қамтамасыз етуді экологияландыру бағыттары бойынша жүргізіліп, осылар бойынша іс-әрекеттердің жасалынуы қадағалану қажет. Яғни мемлекет тарапынан туризмді экологияландыру бойынша жүйе енгізіліп, туризм саласындағы қызметкерлердің бастауымен бұл жүйе іске асырылуы керек. Осындай жұмыстарды атқару есебінен бұл мәселені бірінші кезекте мемлекеттік деңгейде, екіншіден, халықаралық деңгейде шешуге ұмтылу қажет (Селиванова, 2016: 14; Арефьев, 2016: 40).

Туризмді экологияландыру түпкілікті талдауда табиғатты басқарудың неғұрлым ұтымды нысаны болуы керек, бұл экологиялық, әлеуметтік және экономикалық мүдделердің теңгерімін білдіреді. Біздің елімізде туризмді экологияландыру мемлекеттік деңгейде бөлек қарастырылмайды, бірақ қоршаған ортаны қорғау саласындағы жалпы саясаттың ажырамас бөлігі. Экологиялық инфрақұрылымды дамыту қажеттілігі туралы мәселелер 2050 жылға дейінгі Қазақстанның даму стратегиясының негізгі басымдықтарының бірі ретінде қарастырылған. Біздің елімізде туризмді экологияландырудың басты кәсіпорны – қонақүйлер. Өйткені туристі қонақүйге орналастыру – туризм саласының басты қызметі, сондықтан да қонақүйлер табиғатқа көбірек әсер етуші мекемелер болып саналады. Туризмнің тұрақты дамуы үшін еліміздің қонақүйлері 1991 жылы Халықаралық стандарттау қауымдастығы бекіткен ISO 14001 (EMS) экологиялық менеджмент стандартына сай болуға әрекет етіп, экологиялық дамуды қолдайтын бірден-бір мекемеге айналуы тиіс (Коржов, 2016: 66; Сафранов, 2001: 405).

Экологияландыруды қолдайтын жобаларға әлемдік тәжірибедегі «Скандинавия елдері мен Ресейдің солтүстік-батысындағы жасыл шешімдер аренасы» сияқты жобаны жатқызуға болады. Бұл жоба үш басым бағытқа негізделген (Корбут, 2014: 15):

1. «Жасыл экономикаға» көшудің құралдары мен стратегиялары (Green Planning Instrument and Strategies): тұрақты / жасыл дамудың және қалалар мен аудандардың аумақтық брендингі стратегиясын, инфрақұрылымға (энергетика, көлік, су құбыры және т.б.) «жасыл инвестицияларды» ынталандыру, тұрғын үй құрылысына ресурс үнемдейтін технологияларды енгізу, қаланың ескі өнеркәсіптік аймақтарын қазіргі заманғы, экологиялық таза және өмір сүруге қолайлы ету.

2. Солтүстік елдер мен Ресейдің жасыл бағыттары мен туристік-рекреациялық әлеуеті (Nordic-Russian Greenways): Еуропалық әдіснамаға сәйкес Greeways – мәдени және табиғи мұраның жасыл бағыттар желісіне

сәйкес жергілікті тұрақты дамудың ажырамас бөлігі ретінде мәдени туризмді табысты стратегиялық позициялауға арналған тәсілдер, Ресейдің солтүстік-батысындағы туристік-рекреациялық әлеуетті дамыту және болашақ нарық сегменттерін анықтау.

3. «Жасыл технологиялар» инновациялық желілері мен кластерлері (Sustainable Hubs and Cleantech Cluster): Өнеркәсіп, ғылым және мемлекеттік сектор, шағын бизнес, инновациялар мен ресурстарды үнемдеуге және қоршаған ортаны қорғауға, кластерді дамытуға инвестицияларды ынталандыру, барлық деңгейдегі ынтымақтастықты дамыту, экономикалық өсуді қамтамасыз ету, «жасыл технологияларды» насихаттау. Солтүстік елдердің тәжірибесін ескере отырып, Nordic-Russian Green Growth Arena арасындағы ынтымақтастықтың үш басым бағыттары шеңберінде серіктестер Ресей аумақтарын тұрақты «жасыл» дамыту үшін модельдер әзірлейді (Карпова, 1994: 202; Ткаченко, 2016: 36; Квартальнов, 2002: 320).

2-кесте – Туризмді экологияландыру жолдары және олардың түрлерін жүзеге асыру (авторлармен құрастырылған) (Карпова, 2007: 109)

Туризмді экологияландыру бағыты	Іске асыру формалары
Туристік бизнестегі ресурстарды үнемдейтін технологиялар	туристік нысанның аумағында бақылаудың телекоммуникация желілерін пайдалану
	жарықтандыруды автоматты түрде басқару (мысалы, келушілердің бар нөмірлерінің саны бойынша)
	маусымдық факторды ескере отырып, жылумен жабдықтауды автоматты реттеу
	желдету жүйелерін дамытудағы ауа сапасы мен құрамының өзгеруін есепке алу
	баламалы энергия көзі ретінде күн панельдерін пайдалану
Туристік бизнестегі қалдықтарды өңдеу мен қайта өңдеудің заманауи технологиялары	тұрмыстық қалдықтарды қайта өңдеу бойынша шағын кәсіпорындар құру
	категориялар бойынша қалдықтарды бөлу
	қалдықтарды жоюдың қазіргі заманғы әдістерін пайдалану
Туризмде көліктік қамтамасыз етуді экологияландыру	жол қозғалысын ұйымдастыру үшін жаңа көлік құралдарын пайдалану
	экологиялық таза отынды пайдалану
	көлік құралдарының баламалы түрлерін пайдалану
	жаяу туризмді ұйымдастырудың рөлі мен нысандарын арттыру

Қорытынды

Қорытындылай келе, экологияның нашарлауы тек еліміздің ғана емес, бүкіл дүниежүзі елдерінің мәселесіне айналып отырғандықтан, XXI ғасырдың феноменіне айналған туризм саласының қоршаған ортаға тигізер мынадай біршама кері әсерлері анықталды: демалыс

орындарының рекреациялық сыйымдылығының ескерілмеуі; көлік құралдары санының артуынан пайда болатын атмосфералық ластанудың ұлғаюы; тарихи және архитектуралық мұраны жоғалтуға әкеліп соқтыратын антропогендік қысымның күшеюі. Сонымен қатар бұл мәселелердің оңтайлы шешімі экологияландыру болмақ. Ол үшін туризмді экологияланды-

руды мақсат етіп қойған дамыған Еуропа елдерінің, олардың ішінде Ұлыбритания, Чехия мемлекеттерінің тәжірибесін қарастырып, экологияландырудың оңтайлы жүйесін мемлекетіміздің туристік кәсіпорындарына енгізуіміз қажет. Сонымен қатар туристік саладағы мекемелерге, мысалы қонақүйлерге экологиялық білім беруді қамтамасыз ете отырып, экологиялық дамуды қолдайтын ұйымдарға мүше болуына мемлекет тарапынан ақпараттандырып, мүмкіндік беру алға қойылу керек (Travelife Sustainability System Criterie).

Еуропалық тәжірибе үлкен еуропалық қалалардың өсуі мен дамуы кезінде «жасыл» технологиялар өз өмірінде маңызды рөл атқаратындығын дәлелдейді. «Жасыл» құрылыс, жасыл көлік, «жасыл туризм» – бұл бағыттардың басты мақсаты мегаполистердегі экологиялық жағдайды жақсарту ғана емес,

сондай-ақ жаңа сапалы, жайлы және үйлесімді қалалық ортаны құру. Бүгінгі таңда халықаралық қоғамдастыққа ғылыми және технологиялық прогреске байланысты мәселелерді шешуге, өндірісті экологияландыруға және өмірдің барлық салаларына, әлеуметтік-экономикалық басқаруды экологияландыруға, қоршаған ортаны реттеудегі ақпараттық және нормативтік базаны жетілдіруге және ғылыми алмасуға қатысты мәселелерді шешуде мемлекеттердің ынтымақтастығына бағытталған әлеуметтік дамудың жаңа тұжырымдамалары қажет. Қабылданған шаралардың қаншалықты тиімді екендігі туралы, экологиялық, әлеуметтік және экономикалық мәселелерді шешу жаһандық және ұлттық, өңірлік және жергілікті деңгейлерде шешіледі (Щетинин М. П., 2017:28; Туризмдегі экологиялық сертификаттау сапа кепілдігі және тиімді маркетинг құралы ретінде).

Әдебиеттер

- ABTA Travel with confidence. Электрондық ресурс <http://abta.com/news-and-views/news/travelife-membership-sees-encouraging-growth>
- Арефьев С.А., Кокарев К.В., Лебедев Ю.В. Устойчивое недропользование в период экологизации экономики // Известия вузов. Горный журнал. – 2016. – № 6. – С. 33-40.
- Бердимуратова А. К. Обострение экологического кризиса в среднеазиатском регионе (на материалах Приаралья) // Философия и общество. – 1999. – № 2. – С. 128-139.
- Буторин С.Н. Новации системы управления хозяйствующими субъектами аграрного сектора экономики // АПК: экономика, управление. – 2017. – № 10. – С. 82-89.
- Воронина А. Г., Руденко М.Н. Развитие предпринимательской деятельности в Пермском крае: экологические аспекты // Российское предпринимательство. – 2017. – Т. 18, № 12. – С. 1905-1918.
- Владимиров И.А. Теоретическое обоснование экологизации аграрного производства // Аграрное и земельное право. – 2015. – № 12. – С. 112-115
- Голованов В.Г., Голованов С., Краснова Е. Современные направления развития городов и предпринимательства в муниципальных образованиях // Муниципальная власть. – 2017. – № 2. – С. 33.
- ГОСТ 50644-94/28681.3 – 95 «Туристско-экскурсионное обслуживание. Требования по обеспечению без опасности туристов и экскурсантов».
- Журнал «Туризм и отдых» (№ 27 за 2004 г.)
- Туризмдегі «жасыл» инновация маңызды экономикалық, әлеуметтік және экологиялық артықшылықтарды қамтамасыз ете алады. Электрондық ресурс: <http://media.unwto.org/ru/pressrelease/2012-07-16/>
- Карпова Г.А. Роль туризма в процессе экологизации общественной жизни // Устойчивое развитие туризма: направления, тенденции, технологии. Материалы I Международ. науч.-практ. конф. 25-27 мая 2005 г. – Улан-Удэ, 2005. – С. 102-106.
- Карпова Г.А. Роль экологизации туризма в развитии региона // Устойчивое развитие туризма: направления, тенденции, технологии. Материалы I Международ. науч.-практ. конф. 25-27 мая 2005 г. – Улан-Удэ, 2007. – С. 102-109.
- Карпова Г. А. Экологизация социально-экономического управления : диссертация ... доктора экономических наук : 08.00.05. – СПб., 1994. – 202 с.
- Квартальнов В.А. Туризм: Учебник. – М.: Финансы и статистика, 2002. – 320 с.
- Коржов В.К. Наилучшие доступные технологии: от А до Я // Энергия: экономика, техника, экология. – 2016. – № 7. – С. 56-66.
- Корбут В.В., Цекина М.В. Виртуальные маршруты в экологическом просвещении // Вестник Московского университета. Сер. 5.-География. – 2014. – № 3. – С. 10-15.
- Кулдошев А.Т. Об экологическом образовании в Узбекистане // Вестник Российского философского общества. – 2016. – № 4 (80). – С. 66-68.
- Microsoft и Всемирная туристская организация будут стимулировать инновации в секторе туризма. Электрондық ресурс: <http://media.unwto.org/ru/press-release/2012-02-28/>
- О проекте. Электрондық ресурс: <http://arena.leontief-centre.ru/content>
- Папцов А.С., Шеламова Н., Павлов А. Зеленая экономика – новое направление устойчивого развития // Экономика сельского хозяйства России. – 2014. – № 11. – С. 66-72.

- Пашинцева Н.И. Экологические факторы в российской экономике и качество жизни населения // Вопросы статистики. – 2017. – № 6. – С. 19-30.
- Pásková M. Environmentalistakcestovnihoruchu (Tourism Environmentalistics) // Czech Journal of Tourism. 2012. № 1 (2). S. 77-113. Ratingslegatumprosperityindex. Электрондык ресурс: <http://gtmarket.ru/ratings/legatum-prosperity-index/info>
- Сафранов Т.А., Полетаева Л.Н. Принципы экологизации рекреационно-оздоровительной деятельности в горных регионах // Мат. IV Междунар. конф. “Устойчивое развитие горных территорий” – Владикавказ, 2001. – С. 444-445.
- Селиванова К.А. Экономический механизм как основной элемент эколого-правового механизма в аграрном секторе экономики // Аграрное и земельное право. – 2016. – № 5. – С. 9-14
- Ткаченко Ю.Л., Керженцев А.С. Путь к новой техносфере Земли // Энергия: экономика, техника, экология. – 2016. – № 9. – С. 32-36.
- Tourism investing in energy and resource efficiency. United Nations Environment Programme. 2010. Электрондык ресурс: <http://biodiv.unwto.org/en/>
- TravelifeSustainability System Criterie. Электрондык ресурс: http://www.travelifecollection.com/downloads/Travelife_Sustainability_Criteria_-_January_2012.pdf
- Щетинин М.П. Экологическая модернизация производства – одна из основных задач отрасли // Молочная промышленность. – 2017. – № 4. – С. 26-28.
- Туриздегі экологиялық сертификаттау сапа кепілдігі және тиімді маркетинг құралы ретінде. Электрондык ресурс: <http://padaroze.ru/perspektivy-razvitiya-ekoturizma/>

References

- ABTA Travel with confidence. Access mode. Electronical resource <http://abta.com/news-and-views/news/travelife-membership-sees-encouraging-growth>.
- Arefiev S.A., Kokarev K.V., Lebedev Yu. V. (2016). Sustainable use of subsoil resources in the period of the ecologization of the economy // Izvestiya Vuzov. Mountain magazine. – No. 6. – P. 33-40.
- Berdimuratova A.K. (1999). The aggravation of the ecological crisis in the Central Asian region (on the materials of the Aral Sea region) // Philosophy and Society. – 1999. – No. 2. – P. 128-139.
- Butorin S.N. (2017). Novations of the management system of economic entities of the agrarian sector of the economy (Innovations of a control system of managing subjects of the agrarian sector of economy) // APK: Economics, Management.. – No. 10. – P. 82-89.
- Voronina A.G., Rudenko M.N. (2017). The development of entrepreneurial activities in the Perm Krai: environmental aspects // Russian Entrepreneurship. – T. 18, No. 12. – P. 1905-1918.
- Vladimirov I.A. (2015). Theoretical justification of the ecologization of agrarian production // Agrarian and land law. – No. 12. – P. 112-115.
- Golovanov V. G. Golovanov S., Krasnova E (2017). Modern trends of urban development and entrepreneurship in municipalities // Municipal authority. – 2017. – No. 2. – P. 33.
- GOST 50644-94 / 28681.3 – 95 “Tourist and excursion services. Requirements for ensuring the safety of tourists and sightseers“.
- Magazine “Tourism and Recreation” (No. 27 of 2004)
- “Green” innovations in tourism can provide significant economic, social and environmental benefits. Electronical resource: <http://media.unwto.org/en/pressrelease/2012-07-16/>.
- Kuldoshev A.T. (2016). On Environmental Education in Uzbekistan // Bulletin of the Russian Philosophical Society. – No. 4 (80). – P. 66-68.
- Karpova G.A. (2005). The role of tourism in the process of the ecologization of public life // Sustainable Tourism Development: Directions, Trends, Technologies. Materials I International. scientific-practical. Conf. May 25-27, 2005 Ulan-Ude, 2005. pp. 102-106.
- Karpova G.A. The role of tourism ecologization in the development of the region // Sustainable development of tourism: directions, trends, technologies. Materials I International. scientific-practical. Conf. May 25-27, 2005 Ulan-Ude, 2007. P. 102-109.
- Korzhov V.K. (2016). Best available technologies: from A to Z // Energy: economics, technology, ecology. – No. 7. – P. 56-66.
- Korbut V. V., Tsekina M.V. (2014). Virtual routes in ecological education // Bulletin of Moscow University. Ser. 5. Geography. – № 3. – P. 10-15.
- Karpova G.A. (1994). Ecologization of social and economic management: the dissertation ... Doctors of Economics: 08.00.05. – St. Petersburg, 1994. – 202 p.
- Kvartalnov V.A. (2002). Tourism: Textbook. – Moscow: Finance and Statistics. – 320 p.
- Microsoft and the World Tourism Organization will stimulate innovation in the tourism sector. / 2012-02-28 /. Electronical resource: <http://media.unwto.org/en/press-release/>
- About the project. Electronical resource: <http://arena.leontief-centre.ru/content1>
- Paptsov A.S., Shelamova N., Pavlov A. (2014). Green economy – a new direction of sustainable development, // Economics of Russian Agriculture. – No. 11. – P. 66-72.
- Pásková M. (2012). Environmentalistakcestovnihoruchu (Tourism Environmentalistics) // Czech Journal of Tourism. 2012. No. 1 (2). S. 77-113.
- Pashintseva N.I. (2017). Environmental factors in the Russian economy and the quality of life of the population. // Questions of statistics. – 2017. – No. 6. – P. 19-30.

Ratings legatum prosperity index. Electronical resource <http://gtmarket.ru/ratings/legatum-prosperity-index/info>.

Safranov T.A, Poletaeva L.N. (2001). Principles of ecologization of recreational and recreational activities in mountain regions. – Mat. IV Intern. Conf. “Sustainable Development of Mountain Territories” – Vladikavkaz- P. 444-445.

Selivanova K. A. (2016). Economic mechanism as the main element of the ecological and legal mechanism in the agrarian sector of the economy // Agrarian and land law. – 2016. – No. 5. – P. 9-14.

Tkachenko, Yu. L., Kerzhentsev A.S. (2016). The way to the new technosphere of the Earth // Energy: Economics, Technology, Ecology. – 2016. – No. 9. – P. 32-36.

Tourism investing in energy and resource efficiency. United Nations Environment Programme. 2010. Electronical resource: <http://biodiv.unwto.org/en/>

Travelife Sustainability System Criterie. Access mode: Electronical resource [http://www.travelifecollection.com/downloads / Travelife_Sustainability_Criteria_-_January_2012.pdf](http://www.travelifecollection.com/downloads/Travelife_Sustainability_Criteria_-_January_2012.pdf).

Shchetinin M.P. (2017). Environmental modernization of production – one of the main tasks of the industry // Dairy industry. – 2017. – No. 4. – P. 26-28.

Ecological certification in tourism as a tool for quality assurance and effective marketing. Electronical resource: <http://pada-roze.ru/perspektivrazvitiya-ekoturizma/>